

ПРОФЕСІЙНО-СТАТУСНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Соціальна структура сучасного суспільства формує визначений набір статусів і ролей, що впливають непрямим чином на те, як суб'єкти досягають своїх культурних цілей через диференційований доступ до наявних ресурсів. За допомогою набору правил і засобів, що регулюють зв'язки всередині системи, Е.Гідденс характеризує соціальну структуру. Структура представляє собою спосіб і результат структурної діяльності. На його думку, структура є спосіб, за допомогою якого відносини між моментом і цілісністю проявляються в соціальному відтворенні [13].

З погляду соціологів, суспільство складається з чотирьох сфер: економічної, соціальної, політичної і духовної. Суспільна структура в її широкому змісті представляється як взаємозв'язок сфер громадського життя, причому сутність суспільства і його структури складають не сфери, а суспільні відносини. Ці відносини охоплюють зв'язок між класами й іншими групами людей і пронизують усі інші відносини в суспільстві. У вузькому розумінні соціальна структура суспільства — це «сукупність соціальних відносин, сторонами (суб'єктами) яких виступають соціально-історичні спільності людей, соціальні осередки суспільства й інші супідрядні із соціально-історичними прошарками соціальні групи» [10].

Метою статті є визначення ролі статусу як соціальної одиниці суспільства та вплив цієї одиниці на формування професіоналізму соціального працівника. Статус особистості в системі міжособистісних взаємин визначає її права, обов'язки й проявляється також у таких явищах суспільної свідомості, як престиж особистості, її авторитет. Соціальна нерівність є засобом, за допомогою якого суспільство свідомо забезпечує заняття найбільш важливих посад кваліфікованими людьми. Винагорода, звичайно, представляє собою наявність матеріальних стимулів і високого соціального статусу або престижу.

Статус допускає, що всі, хто претендує бути включеним у ту або іншу групу, повинні відповідати визначеним очікуванням: лінії поведінки людини в тій або іншій ситуації, її ставлення до чого-небудь, установок, заснованих на деяких критеріях, що допомагають їй ранжувати себе й оточуючих.

Дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців (В.Бевз, Л.Засєкіна, І.Зимня, В.Мансуров, Г.Ратушна, В.Рудаєв, В.Хоменко та ін.) є початком критичного аналізу соціальної структури суспільства й вивчення динаміки соціальних статусів різних груп у перехідний період. Продовжуючи теоретичну інтерпретацію понять, важливо докладніше розглянути поняття «соціальний статус», яке має безліч трактувань.

Серед авторів існують спільні погляди щодо існування та характеристики соціального статусу. **Соціальний статус** згадується як «співвідносна позиція індивіда або групи, що визначається соціальними ознаками (економічне становище, професія, кваліфікація, освіта і т.п.), природними ознаками (стать, вік і т.ін.), а також престижем і місцем у структурі влади» [9].

Дж. Хоманс вважає, що соціальний статус — це місце, яке індивід зай-

має в соціальній системі. Як відзначає дослідник, статус указує місце в сплетінні соціальних відносин, з яким пов'язане місце рольового очікування. Ранг індивіда (підгрупи) залежить від рівня, на якому виконується діяльність, що дозволяє йому реалізувати визначені цінності. Основним чинником, що характеризує соціально-професійний статус, є *престиж*, що характеризується *трьома вимірюваними ознаками* — престиж професії, рівень доходу й рівень достатку. Цей тип узагальненого статусу прийнято називати соціально-економічним індексом позиції [15].

У найзагальнішому вигляді престиж можна визначити як деяку ознаку або властивість, яка є характерною для суспільства певній соціальній групі, професії і яка визначає соціальні привілеї або право на блага. Престиж тісно пов'язаний з доходом, владою, рівнем достатку. Однорідність розуміння категорії «престиж» полягає у визнанні такої умови престижності, як функціональна значущість групи, професії.

Таким чином, розподіл позицій на шкалі престижу (соціальне оцінювання) і розподіл у суспільстві матеріальних благ (включаючи владу) — це дві сторони одного явища. Можна погоджуватись зі зміною поняття престижу групи, але при цьому неодмінно повинна існувати така важлива ознака, як повага з боку суспільства до групи й самоповага.

Американський дослідник Дж.Л.Спеф запропонував диференціювати всі професії на групи, ґрунтуючись на трьох групах чинників: участь у керуванні («влада»), складність праці, престиж. Критеріями оцінки першого показника — влади — він відзначає число працюючих у юридичному підпорядкуванні даної особи, ступінь незалежності й характер роботи з людьми. Як критерії другого показника - складності праці — він пропонує наступні: міру складності роботи з інформацією, загальний освітній рівень, необхідний для даної професії, спеціальна підготовка. Третій показник — престиж професії — вимірювався наступними критеріями: прямий вимір престижу, освіта, достаток [11].

На основі вищезазначеного можна виділити наступні *критерії соціального статусу*:

➤ політичний потенціал, що виражається в обсязі управлінських функцій (пряма й непряма причетність до перерозподілу державної власності служить у сучасній державі найважливішим чинником, що визначає соціальний статус управлінських груп);

➤ економічний потенціал, що проявляється в масштабах власності, доходів і рівні життя;

➤ соціокультурний потенціал, що відбиває рівень освіти, кваліфікації й професіоналізму працівника, особливості і якості життя.

Для ідентифікації соціальних прошарків сучасного суспільства серед науковців використовується низка статусних показників: основне заняття, основний рід діяльності, галузь зайнятості, сектор економіки; професійно-посадове положення (за реальним змістом виконуваної роботи й відповідно до самооцінки), рівень освіти, самооцінка кваліфікації, рівень доходів. Усі ці критерії, певною мірою, пов'язані, але разом з тим вони утворюють відносно самостійні лінії стратифікаційного простору.

Для ідентифікації соціальних працівників як професійної групи необхідно уточнити базові компоненти професіоналізму. Традиція вивчення професійних груп виникла в межах самих професій. Спочатку цей науковий

напрямок був локалізований в Англії і США, причому період його розквіту відноситься до епохи панування парадигми структурного функціоналізму. Вітчизняні дослідники характеризують соціально професійну групу складною системою статусів, ролей і функцій, тобто ідентифікацією, виразити яку можна також через мотивацію, інтереси й цінності розглянутої групи. Останнім часом це питання розглядається в сукупності з професійною диференціацією. Вона може впливати на дохід і престиж, обмежувати можливість як самого індивіда, так і його дітей. Професійна диференціація тісно пов'язана з соціально-професійною стратифікаційною системою, що може бути використано для опису будь-якого соціального організму. Твердження й підтримка ієрархічних порядків у даній системі здійснюється за допомогою сертифікатів (дипломів, розрядів і т.ін.), що фіксують рівень кваліфікації і здатність виконувати визначені види діяльності. Соціально-професійний розподіл є однією з базових стратифікаційних систем.

Професійна диференціація пов'язана з розглядом визнання професії і її статусу. При цьому звичайно відзначається, що професія є соціальною роллю, що визначається загальним поділом праці в суспільстві. Оскільки спеціалізація індивідуумів є їхньою функцією в суспільстві, професія є важливим чинником, що визначає престиж особистості і, як наслідок, соціальний стан і стиль життя. З проблемою статусу професії пов'язані такі проблеми, як престижність професії серед молоді, заповнення робочих місць, плінність кадрів, ефективність праці фахівців.

Отже, по-перше, залучення представників до професійної діяльності буває довгостроковою; по-друге, ця діяльність вимагає фахової освіти й знань; по-третє, представники визначеної професії керуються загальними цінностями, рольовими чеканням і розпорядженнями, погодженими і подібними для всіх фахівців даної сфери. Завоювання статусу професіонала в соціальних працівників відбувалося суперечливо й складно.

Ідея «професіоналізму», яка впливає на відповідну модель і стандарт поведінки, сильно змінила всю організацію соціальної роботи — від низького до глобального рівня, створивши ту ідейну єдність, що характеризує професію як професійне товариство.

Узагальнюючи вищезазначене, ми можемо говорити про те, що в Україні на сьогоднішній день розуміння професії соціального працівника не завжди є однаковим. Дуже часто до соціальних працівників відносять тих, хто працює в суспільно-благодійних організаціях, не маючи фахової освіти в соціальній роботі. Найчастіше соціальними працівниками називають службовців суспільних і державних установ, що надають побутові послуги хворим, інвалідам або соціально дезадаптованим людям. Фінансове забезпечення галузі поки не сприяє росту професійного статусу професії в суспільстві, популярності серед молодих людей при виборі цієї професії. Найчастіше мала заробітна плата зупиняє молодих, енергійних, комунікабельних людей, які бажають працювати в новій, цікавій сфері, що відповідає їх запитам, здібностям.

Однак останнім часом цей процес змінюється у зв'язку з регламентацією професійної діяльності соціального працівника. Для підвищення соціального статусу соціальних працівників і залучення уваги громадськості, органів влади до питань поліпшення фінансового забезпечення проводять рекламні кампанії, що популяризують професію, суспільні виступи, вклю-

чаючи публікації про соціальних працівників у засоби масової інформації. Одним з рекламних засобів, що роблять професію більш відкритою для широких груп населення, є затверджений професійний День соціального працівника.

Таким чином, ми бачимо, що соціальний працівник у сучасному суспільстві має статус професіонала, він є членом сформованої професійної групи. Характерними ознаками, що визначають статус професійної групи, для соціальних працівників є:

1. Професійна діяльність, що співвідноситься з цінностями суспільства й орієнтована на служіння суспільству.
2. Наявність професійного співтовариства.
3. Вхідження в дану професійну групу після навчання в системі професійної підготовки й перепідготовки, заснованої на теоретичному ґрунті.
4. Управління соціальними працівниками своїми діями на основі етичного кодексу.

Більшість науковців (В.Андрущенко, І.Козубовська, І.Мигович, М.Пашенко, О.Харченко та ін.) єдині в думці, що для підвищення ефективності соціальної роботи вкрай необхідно провести ряд заходів:

- 1) поліпшити фінансування соціальної сфери;
- 2) підвищити зацікавленість у даній професії, моральну й матеріальну підтримку фахівців з боку держави й уряду;
- 3) підвищити заробітну плату, і таким чином підвищити статус професії;
- 4) створити умови для навчання, підвищення кваліфікації соціальних працівників;
- 5) розвивати мережу стаціонарних установ, центрів психологічної допомоги, профільних центрів у районах.

Підготовка фахівців у такій складній за змістом і формами діяльності не може відразу функціонувати як цілісна система, з огляду на сучасне соціально-економічне становище суспільства. Тому концепцією подальшого процесу підготовки соціальних працівників ми можемо будувати згідно із запропонованою моделлю І.Зимньої [6]:

1. Підготовка фахівця — це процес, що розгортається не тільки за рівнями підготовки, але й згідно з послідовністю вирішення завдань, які спрямовані на створення системи навчання студента у ВНЗ за рахунок самонавчання й саморозвитку.

2. Підготовка фахівця може розглядатися як складна багатоаспектна діяльність, сукупним суб'єктом реалізації якої виступає навчально-методичний адміністративний склад інституту (ректорат, навчально-методичні об'єднання, кафедри, викладачі, студенти).

3. Підготовка фахівців як будь-яка складна розгорнута в часі діяльність має кілька рівнів: перший рівень — орієнтовно-дослідницький — це по суті орієнтування в суб'єктах, засобах і в умовах цієї діяльності, прогнозування її існування. Другий рівень — це виконання самої діяльності у формі навчання, що пропонує визначення підходів, організацію навчального процесу та його забезпечення. Третій рівень — це саморозвиток, самовдосконалення фахівця.

4. Підготовка фахівця із соціальної роботи вимагає від нього прийняття етичних норм, а також прояв особистісних якостей, таких, наприклад, як гуманістична спрямованість, альтруїстична домінанта та ін.

5. Предметом підготовки фахівця із соціальної роботи є практичні

вміння, які спрямовані на ефективну кваліфікаційну допомогу іншій людині з метою вирішення проблем, труднощів, таких, наприклад, як дезадаптація, наркотична або алкогольна залежність, старість, утрата сенсу життя, інвалідність і т.ін.

Отже, ми з'ясували, що в соціальній структурі нинішнього суспільства сформована професійна група соціальних працівників. Характерними для даної професійної групи є такі ознаки:

- професійна діяльність співвідноситься з цінностями суспільства й орієнтована на служіння суспільству;
- членам даної групи властиві загальні цінності — «конкретна користь людям», «моральне задоволення», «колективність, постійне спілкування з підопічними, з колективом», «динамізм у роботі», «допомога людям»;
- вибір майбутньої професії повинен відбуватися через систему підготовки й перепідготовки;
- соціальні працівники керуються у своїх діях етичним кодексом;
- фахівці соціальної сфери є членами професійної організації.

В умовах політичних і соціальних змін соціальний статус соціального працівника оцінюється як дуже низький. Але результати соціологічних досліджень [6; 12] вказують на зростаючу тенденцію кількісного збільшення соціальних працівників, що діє як «амортизатор», послідовно підвищуючи соціальний статус і престиж спеціальності «соціальна робота». Самі соціальні працівники, незважаючи на мізерне фінансове забезпечення, мають за мету й надалі допомагати людям на основі гуманних внутрішніх спонукань і переконані в позитивних перспективах розвитку сфери соціальної допомоги.

Література

1. **Бевз В. П.** Соціальні реформи та соціальна стратифікація населення України // Соціально-економічні аспекти промислової політики. — Донецьк, 2003. — Т.2. — С. 503—509.
2. **Бобыль В.В.** Економічні фактори соціально-класової стратифікації в умовах становлення сучасного ринкового господарства України: Дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01. — Днепропетровск, 2002.
- Борисова Л. Г.** Социальное качество профессиональной группы (на примере российского учительства 60—90-х гг.): Дис. в виде науч. докл. д-ра социол. наук: 22.00.04. — Новосибирск, 1993.
4. **Заскіна Л. В.** Соціальний статус людини в контексті політичного дискурсу // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави. — К., 2001. — Вип.3. — С. 41—42.
5. **Заславская Т.И.** Социология экономической жизни. — Новосибирск, 1991.
6. **Зимняя И.А.** Подготовка социальных работников как многоуровневый процесс // Социальная работа. — Вып. 6. — М., 1992. — С. 85—87.
7. **Мищик Л.І.** Теоретико-методологічні основи професійної підготовки соціальних педагогів у закладах вищої освіти. — Запоріжжя, 1997.
8. **Пашенко М.І.** Впровадження активних методів навчання і підготовки кадрів до здійснення соціальної роботи // Соціальна робота в Україні на поч. ХХІ століття: проблеми теорії і практики. — К., 2002. — Ч.І. — С. 150—156.

9. **Понятійно-термінологічний** словник з соціальної роботи / За ред. І.І.Козубовської, І.І.Мигович. — Ужгород, 2000.

10. **Профессиональные группы интеллигенции** / Отв. В.А.Мансуров. — М., 2003. — С. 133.

11. **Радаев В.В., Шкаратан О.И.** Социальная стратификация. — М., 1996. — С. 104.

12. **Ратушна Г.** Соціальна структура та соціальна стратифікація суспільства (методичні зауваження) // Тернопільський держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка: Наукові записки. Сер.: Філософія. — Тернопіль, 2000. — Вип.5. — С. 66–71.

13. **Современная** западная социология. — Вып. 3. — М., 1995. — С.29.

14. **Соціальна** робота: Короткий енциклопедичний словник // Соціальна робота. — Кн. 4 / За ред. В.П. Андрущенко. — К., 2002.

15. **Соціальна** стратифікація: Метод. рекомендації до теми. Уклад. Т.В.Кушерець. — Ніжин, 2003.

16. **Харченко О.В.** Соціальний статус особистості: структура, детермінанти розвитку та форми прояву: Дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Інститут вищої освіти АПН України. — К., 2001.

17. **Хоманс Дж.** Статус контрактных служащих // Социальные исследования. — 1993. — №6. — С. 130—135.

18. **Хоменко В. М.** Цивілізаційний статус особистості: глобальні проблеми і перспективи розвитку (соціально-філософський аспект): Дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / НАН України; Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди. — К., 2002.